

Hatike KOÇAR UZAN

Dr. Öğr. Üyesi
Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Asst. Prof., Isparta University of Applied
Sciences
hatikekocar@isparta.edu.tr

PLANLI DÖNEMDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYA: KALKINMA PLANLARINDA ÇEVRE OLGUSUNUN İZİNDE

FROM THE PLANNED PERIOD TO
SUSTAINABLE DEVELOPMENT: TRACING
THE ENVIRONMENTAL PHENOMENON
IN DEVELOPMENT PLANS

ARTICLE INFORMATION MAKALE BİLGİSİ

Research Article | **Article Type** Makale Türü | Araştırma Makalesi

03.05.2025 | **Date Received** Geliş Tarihi | 03.05.2025

18.06.2025 | **Date Accepted** Kabul Tarihi | 18.06.2025

Ethical Statement | Ethical rules were followed during the preparation of this study

Etik Beyanı | Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur

Yes - Turnitin - intihal.net | **Plagiarism Checks**

Benzerlik Taraması | Yapıldı - Turnitin - intihal.net

No conflict of interest declared | **Conflicts of Interest**

Çıkar Çatışması | Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

No funds, grants, or other support was received | **Funding**

Finansman | Fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

[CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) | **License**

Lisans | [CC BY NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Author Contributions | The authors contributed equally to the work.

Yazar Katkıları | Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Ethics Committee Approval | The study subject does not require ethics committee permission.

Etik Kurul Onayı | Çalışma konusu etik kurul iznini gerektirmemektedir.

Atıf Citation

Koçar Uzan, H. (2025). Planlı dönemden sürdürülebilir kalkınmaya: Kalkınma planlarında çevre olgusunun izinde. *Cihanşumul Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(10), 43-59.

PLANLI DÖNEMDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYA: KALKINMA PLANLARINDA ÇEVRE OLGUSUNUN İZİNDE

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin kalkınma planlarında çevre politikalarının evrimini incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin kalkınma planlarında çevreye yönelik yaklaşımlar, zaman içinde büyük bir dönüşüm geçirmiştir. İlk kalkınma planlarında çevre, ekonomik büyüme ve sanayileşmenin bir girdisi olarak görülürken, sonraki yıllarda çevresel sürdürülebilirlik ve çevre koruma konuları giderek daha fazla ön plana çıkmıştır. 1970'lerden sonra çevre kirlenmesi gibi sorunlar tanımlanmış ve bu sorunlara karşı çeşitli yasal ve kurumsal adımlar atılmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren, küresel çevre sorunları, özellikle sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği gibi konular, Türkiye'nin kalkınma politikalarına entegre edilmiştir. Çalışma, her kalkınma planında çevreye dair yaklaşımın nasıl şekillendiğini, çevre yönetimi ve sürdürülebilirlik stratejilerinin nasıl geliştiğini, ulusal ve uluslararası düzeydeki etkileşimleri analiz etmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin çevre politikalarının Avrupa Birliği üyelik süreci ve küresel çevre anlaşmaları ile uyum süreçlerini de ele almaktadır. Bu bağlamda, çevresel sürdürülebilirlik, iklim değişikliği ile mücadele ve doğa temelli çözümler gibi güncel çevre sorunları üzerine politika geliştirilmesi incelenmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin çevreye yaklaşımının zaman içinde daha kapsamlı ve uluslararası normlara uyumlu bir hale geldiği ve günümüzde çevresel yönetimin öncelikli bir politika alanı olarak belirlendiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevre Politikaları, Kalkınma Planları, Sürdürülebilir Kalkınma, Çevresel Sürdürülebilirlik, Çevre Yönetimi.

FROM THE PLANNED PERIOD TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT: TRACING THE ENVIRONMENTAL PHENOMENON IN DEVELOPMENT PLANS

ABSTRACT

This study aims to examine the evolution of environmental policies in Turkey's development plans. Over time, approaches to the environment in these plans have undergone significant transformation. In the early development plans, the environment was viewed as a component of economic growth and industrialization, while in later years, environmental sustainability and environmental protection became increasingly prominent. After the 1970s, issues such as environmental pollution were identified, and various legal and institutional measures were introduced to address these concerns. From the 1990s onwards, global environmental issues, particularly sustainable development and climate change, were integrated into Turkey's development policies. The study analyzes how the approach to the environment evolved in each development plan, how environmental management and sustainability strategies developed, and the interactions at both the national and international levels. Additionally, it examines how Turkey's environmental policies aligned with the European Union accession process and global environmental agreements. In this context, the development of policies on current environmental issues such as environmental sustainability, climate change mitigation, and nature-based solutions is explored. As a result, it is shown that Turkey's approach to the environment has become more comprehensive and aligned with international norms over time, and environmental governance has emerged as a priority policy area in the present day.

Keywords: Environmental Policies, Development Plans, Sustainable Development, Environmental Sustainability, Environmental Governance.

1. GİRİŞ

Küresel düzeyde yaşanan çevresel sorunlar, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kalkınma politikalarının şekillenmesinde önemli bir belirleyici hâline gelmiştir. İklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, su ve hava kirliliği, doğal kaynakların tükenmesi gibi çevresel krizler, kalkınma süreçlerinin sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu hâle getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum, yalnızca çevre politikalarının değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarının da yeniden düşünülmesini gündeme getirmiştir.

Kalkınma planları; devletin çevreye ilişkin temel politika yönelimlerini, önceliklerini ve stratejik yaklaşımını yansıttığı için, bu belgeler üzerinden yapılan bir analiz, Türkiye'nin çevre politikasındaki dönüşümü anlamak açısından önemli bir veri kaynağı sunmaktadır. Çalışmanın sonunda, Türkiye'nin çevre politikalarının kalkınma planlarıyla ne ölçüde bütünleştiği, bu politikaların sürdürülebilir kalkınma perspektifiyle ne ölçüde örtüştüğü ortaya konulacaktır.

Türkiye, 1963 yılında planlı kalkınma dönemine geçişle birlikte, ekonomik büyüme hedeflerini beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde şekillendirmeye başlamıştır. Bu planlar, yalnızca ekonomik değil, sosyal ve çevresel alanlarda da hedef ve stratejiler içeren politika belgeleridir. Özellikle 1980 sonrası dönemde küresel çevre hareketlerinin etkisiyle, çevresel sorunların kalkınma planlarında daha görünür hâle geldiği ve çevre politikalarının plan belgelerinde giderek artan bir ağırlık kazandığı gözlemlenmektedir.

1980'li yıllara kadar Türkiye'de çevreye ilişkin kapsamlı bir politika geliştirme sürecinden söz etmek güçtür. Ancak bu dönemin ardından çevresel konulara yönelik çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. 1982 Anayasası, çevre ile ilgili doğrudan düzenlemeler içeren ilk temel hukuki metinlerden biri olmuş ve çevre politikalarının ana ilkelerini ortaya koymuştur. Anayasa'nın 56. maddesinde yer alan "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir." ifadesi, çevrenin korunmasını hem devletin hem de bireylerin sorumluluğu haline getirmiştir. Bu hüküm doğrultusunda devlete çevreyi koruma, geliştirme ve kirlenmeyi önleme gibi görevler yüklenmiştir. 1983 yılında yürürlüğe giren Çevre Kanunu da çevrenin tüm bireylerin ortak varlığı olduğu ilkesinden hareketle, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve doğal kaynakların sürdürülebilir şekilde yönetilmesine yönelik esasları belirlemiştir. Ayrıca, kalkınma planları çerçevesinde çevre politikalarının oluşturulmasına ilişkin girişimlerde bulunulmuştur.

Çalışmanın kapsamı; 1963 yılında yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan başlayarak, On ikinci Kalkınma Planı (2024–2028) dönemine kadar geçen süreçte hazırlanan tüm kalkınma planlarını incelemesidir. İnceleme, plan metinlerinde çevreyle ilgili doğrudan yer alan hedef, strateji, öncelik ve politika ifadeleri üzerinden gerçekleştirilecektir. Analiz kapsamında özellikle şu temalar ele alınacaktır:

- Kalkınma planlarında çevreye ilişkin yer verilen temel başlıkların niteliksel ve niceliksel değişimi,
- Çevre politikalarının dönemsel olarak nasıl bir öncelik yapısına sahip olduğu,
- Sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği, doğal kaynak yönetimi, atık yönetimi gibi çevresel konuların planlardaki yeri,

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin kalkınma planlarında çevre politikalarının evrimini incelemek ve çevreye yönelik yaklaşımlarındaki dönüşümü analiz etmektir. Özellikle çevresel sürdürülebilirlik, iklim değişikliği ve doğa temelli çözümler gibi güncel çevre sorunlarına yönelik politikaların gelişimi ve ulusal/uluslararası düzeydeki etkileri değerlendirilecektir. Çalışma,

Türkiye'nin kalkınma planları çerçevesinde çevre politikalarının nasıl şekillendiğini, hangi dönemlerde çevre odaklı yaklaşımların öne çıktığını ve bu politikaların ülke genelindeki çevresel yönetim ve sürdürülebilirlik stratejileri üzerindeki etkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, Türkiye'nin çevreye yaklaşımının küresel çevre politikaları ve uluslararası anlaşmalarla nasıl bir paralellik gösterdiği de analiz edilecektir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'nin kalkınma planlarında çevresel gelişmelerin zaman içindeki değişimi izlenecek, her bir plandaki çevre politikaları ve odaklandığı tema ele alınacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çevre

Çağımızın karşı karşıya olduğu en önemli meselelerden biri, hiç kuşkusuz çevresel sorunlardır. Özellikle 20. yüzyılda yaşanan bilimsel ve teknolojik ilerlemeler ile Sanayi Devrimi'nin ardından hız kazanan sanayileşme süreci, doğal kaynakların aşırı ve kontrolsüz biçimde tüketilmesine yol açmış; bu durum çevresel problemlerin artmasına ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca, devletlerin yeterli çevre politikaları geliştirmemesi ve gerekli hukuki düzenlemeleri zamanında hayata geçirememesi, çevre kirliliğini ve ekolojik bozulmayı daha da derinleştirmiştir. Çevresel tahribatın sürekli artış göstermesi ve bu sorunların insanlığın varlığını tehdit edebilecek düzeylere ulaşması, akademik çevrelerde ve çevre savunucuları arasında çözüm arayışlarını hızlandırmış, çevreye yönelik toplumsal duyarlılığı artırmıştır.

Çevre kavramı, çeşitli açılardan tanımlanmaktadır. En genel haliyle çevre, canlıların yaşamlarını sürdürdüğü, karşılıklı etkileşim içinde oldukları doğal ve toplumsal ortam olarak ifade edilir (Uslu, 1995: 18). Bu kavram, yalnızca fiziksel boyutları değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel unsurları da kapsamaktadır. Çevre politikası ise ulusal ya da uluslararası düzeyde çevreye ilişkin amaçların, ilkelerin ve stratejilerin bütünüdür. Söz konusu politikaların hem kendi iç tutarlılığını hem de diğer toplumsal ve ekonomik politikalarla uyumunu koruması önemlidir. Bu çerçevede çevre politikalarının analiz edilmesi, çevresel yönetimin etkinliği açısından büyük bir gereklilik taşımaktadır. Çevre politikalarının temel hedefi, doğal çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanlarda doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, su, hava ve toprak kirliliğinin önlenmesi ile biyolojik çeşitliliğin ve kültürel mirasın korunmasıdır.

Çevre, dar anlamda canlıların yaşamını sürdürebildiği ortam olarak tanımlanırken; daha geniş anlamda birey üzerinde etkili olan, onun fiziksel ve ruhsal gelişimine katkı sağlayan biyolojik, iklimsel ve toplumsal faktörlerin tümünü kapsayan bir sistem olarak ele alınmaktadır (Keleş, 2013).

Çevre, genel olarak doğal ve yapay olmak üzere iki ana kategori altında incelenmektedir. Doğal çevre, insan etkisinden uzak, kendiliğinden var olan ekosistemleri ifade ederken; yapay çevre, insan müdahalesiyle şekillenen, kültürel ve teknolojik birikim sonucunda oluşturulan fiziksel çevreyi tanımlar. Günümüzde çevre, yalnızca fiziksel özellikleriyle değil; aynı zamanda kültürel, tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla da ele alınmaktadır. İnsan merkezli çevre anlayışında, bireyin biyolojik ve kültürel gereksinimlerini karşılayan çevresel koşullar ön plandadır. Bu nedenle çevre, "özellikle insanı etkileyen ve onun tarafından da etkilenen dış koşulların bütünü" şeklinde tanımlanabilir (Görmez, 2003).

Her ne kadar doğal çevre, insan müdahalesinden uzak kabul edilse de bazı alanlar insan eliyle oluşturularak doğayla uyumlu hale getirilebilmektedir. Örneğin; parklar, rekreasyon alanları,

ağaçlandırılmış bölgeler, göletler ve baraj gölleri bu tür alanlara örnek olarak verilebilir (Keleş & Hamamcı, 1993).

Yapay çevre kavramı ise insanın sahip olduğu bilgi birikimi ve teknolojik kapasiteyle doğal kaynakları dönüştürerek oluşturduğu çevresel düzenlemeleri ifade eder. Yapay çevrenin en ayırt edici özelliği, tamamen insan üretimi olmasıdır. Kırsal ya da kentsel nitelik taşıyan tüm yerleşim alanları bu kapsama girmektedir. Ayrıca yapay çevre, ait olduğu dönemin teknolojik, toplumsal ve kültürel değerlerini yansıtmaları açısından da ortak kültürel mirasın bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Keleş & Hamamcı, 1993).

2.2. Çevre Politikası

En geniş anlamıyla politika, belli bir sorunun çözümüne yönelik olarak geleceğe dair alınması gereken önlemlerin ve benimsenen ilkelerin bütünüdür (Keleş & Hamamcı, 2005). Bu çerçevede çevre politikası en genel anlamıyla, ulusal veya uluslararası düzeyde çevre konusundaki tercihlerin ve hedeflerin belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Ulusal çevre politikası ise, bir ülkenin çevre ile ilgili amaçlarının ve önceliklerinin saptanması sürecidir. Bu sürecin şekillenmesinde ülkelerin sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi özellikleri etkili olmaktadır (Budak, 2000).

Çevre politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında temel koşul tanımlama, yani teşhis sürecidir. Bu aşamada toplumun çevreye verdiği değerin ölçülmesi önem taşımaktadır. Halkın değer yargıları, politikaların hedeflerinin belirlenmesinde önemli bir araçtır. İkinci aşamada çeşitli müdahale yöntemleri incelenmekte, karşılaştırılmakta ve içlerinden en uygun olanlar seçilmektedir. Son aşamada ise, genel olarak belirlenen politikaların karar mekanizmaları içinde uygulanması sağlanmaktadır (Keleş & Hamamcı, 2005).

Her ülkenin kendine özgü çevresel hedefleri ve stratejileri olsa da doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi ile kişilerin sağlıklı bir çevrede yaşamlarının sağlanması gibi genel kabul görmüş ortak hedefler de vardır. Bu kapsamda, bir ülkenin çevre politikasına temel oluşturabilecek ilkeler arasında; ekolojik ve ekonomik kararların uyum içinde ele alınması, “temiz bir çevrede yaşamak kişilerin doğal anayasal hakkıdır” ilkesinin temel hareket noktası olarak benimsenmesi, doğal kaynakların korunmasının gelecek kuşaklara karşı bir sorumluluk olarak görülmesi sayılabilir. Ayrıca çevreyi korumanın devletin temel görevlerinden biri olduğu, çevreyi koruma ilkesinin sanayileşme karşıtlığı anlamına gelmediği, ancak sanayi kuruluşlarının da çevreyi kirletmeye hakkı olmadığı kabul edilmelidir. Hukuki düzenlemeler yapılmalı ve değişen ihtiyaçlara göre güncellenmelidir. Uluslararası çalışmalara katılım sağlanmalı, bu süreçler izlenmeli ve ülke yararları gözetilerek değerlendirilmelidir. Nüfus artış hızının çevresel sorunlara katkı sağladığı göz önünde bulundurularak, bu konuda da önlemler alınmalıdır. Katı bürokratik yapılara takılmadan gerekli idari düzenlemelerin yapılması, gönüllü kuruluşların desteklenmesi ve yerel yönetimlerin çevrenin korunması ve geliştirilmesi yönündeki çabalarına parasal, hukuki ve teknik destek sağlanması önemlidir. Ayrıca çevre ve ekonomi politikalarının bütünleştirilmesinde ülkeye özgü pratik ilkelerin belirlenmesi, enerji politikalarının gözden geçirilerek temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi ve çevre eğitiminin örgün ve yaygın eğitim yoluyla desteklenmesi gerekmektedir. Açıklık ilkesine dayalı bir çevre politikasının benimsenmesi, toplumun çevrenin korunmasına ve çevre sorunlarının çözümüne katılımını sağlayacak düzenlemelerin yapılması açısından önem arz etmektedir (Yıldız, Sipahioğlu & Yılmaz, 2005).

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde, savaşın yaralarının sarılması amacıyla toplumsal ve ekonomik alanlarda yeniden yapılanmaya gidilmiş, bu süreçte sanayi üretiminde ciddi bir artış yaşanmıştır. Silahsızlanma, savaş karşıtı hareketler ve yükselen kadın hareketlerinin etkisiyle çevre sorunları da bu süreçte gündeme gelmeye başlamıştır. 1960'lı yılların sonlarında başlayan ekolojik bilinçlenmenin, 1970'li yıllarda kitlesel bir çevre hareketine dönüştüğü görülmektedir (Önder, 2003). Bu yıllarda yaşanan hızlı kentleşme, nüfus artışı ve sanayileşme gibi dinamikler çevresel bozulmayı hızlandırmış, doğal kaynaklar üzerindeki baskı artmış ve çevre duyarlılığı dünya genelinde önem kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok uluslararası kuruluş çevre alanında çalışmalarını bu dönemde başlatmıştır.

Dünya genelinde geçerli, evrensel bir çevre politikasının varlığından söz etmek mümkün değildir. Çevre politikaları, ülkelerin siyasal rejimlerine göre farklılık göstermekte; çevre uzmanları, bilim insanları, düşünürler ve çevre örgütlerinin yaklaşımlarına göre çeşitlenmektedir. Ancak genel olarak çevre politikaları içerik yönünden ve yöntem açısından olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir (Keleş & Hamamcı, 2005).

Tablo 1: Çevre ve Sürdürülebilirlik Alanında Önemli Uluslararası Anlaşmalar ve Zirveler

Yıl	Anlaşma Adı	Konu/İçerik
1971	Ramsar Sözleşmesi	Sulak alanların korunmasına yönelik uluslararası anlaşma.
1972	Stokholm Konferansı (Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı)	İlk çevre konferansı, çevre sorunları ve kalkınma ilişkisi, çevresel farkındalık artırıldı.
1973	CITES (Nesli Tehlikede Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme)	Tehlike altındaki türlerin uluslararası ticaretinin kontrol altına alınması amacıyla oluşturulmuştur.
1979	Bern Sözleşmesi	Avrupa'daki yaban hayatını ve yaşam alanlarını koruma amaçlı sözleşme.
1987	Montreal Protokolü	Ozon tabakasını koruma amacıyla zararlı gazların kullanımını sınırlayan protokol.
1989	Basel Konvansiyonu	Tehlikeli atıkların sınır ötesi taşınması ve bertarafına ilişkin anlaşma.
1992	Rio Zirvesi (Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı)	Sürdürülebilir kalkınma, biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği, Gündem 21.
1992	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)	Küresel iklim değişikliği ile mücadele için yasal çerçeve oluşturuldu.
1992	Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD)	Dünya biyolojik çeşitliliğini koruma ve sürdürülebilir kullanımına dair düzenlemeler.
1997	Kyoto Protokolü	Küresel iklim değişikliğiyle mücadelede, sera gazları emisyonlarını azaltmayı amaçlayan uluslararası anlaşma.
2000	Millennium Deklarasyonu	Sürdürülebilir kalkınma, yoksullukla mücadele, çevre ve iklim değişikliği konularında küresel hedefler belirlendi.
2002	Johannesburg Zirvesi (Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi)	Sürdürülebilir kalkınma ve çevre odaklı küresel bir zirve, sosyal ve ekonomik kalkınma ile çevresel sürdürülebilirlik üzerine vurgular.
2004	Aarhus Sözleşmesi (Çevre Hakkı Sözleşmesi)	Kamuoyunun çevre bilgilerine erişim hakkı, çevre kararlarına katılım ve çevreyle ilgili hukuki erişim hakları.
2009	Kopenhag Zirvesi	Küresel iklim değişikliği ile mücadelede, sera gazı emisyonlarının azaltılmasına dair anlaşma hedefleri belirlenmiştir.
2015	Paris Anlaşması	İklim değişikliğiyle mücadelede küresel ısınmayı 1.5°C ile sınırlama hedefi belirlenmiştir.
2016	CITES (Nesli Tehlikede Olan Yabani	Tehlike altındaki türlerin uluslararası ticaretinin

	Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme)	kontrol altına alınması amacıyla oluşturulmuştur.
2017	Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi	Çölleşme, toprak erozyonu ve kuraklıkla mücadele etmek için bir çerçeve oluşturulmuştur.
2019	Avrupa Yeşil Mutabakatı (Green Deal)	Avrupa Birliği'nin karbon nötr bir ekonomi hedefiyle çevreye olan etkileri azaltma girişimi.
2021	COP26 Glasgow Zirvesi (İklim Değişikliği Konferansı)	Küresel iklim hedefleri, sera gazı emisyonlarının azaltılması ve finansal destek konularına odaklanılmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de çevreyi ilgilendiren uluslararası zirveler ve sözleşmeler gösterilmiştir. Çevre sorunları, sınır tanımayan küresel bir nitelik taşıdığı için, çevrenin korunmasına yönelik çabalar tarih boyunca uluslararası iş birliklerini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda, özellikle 1970’li yıllardan itibaren başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere birçok uluslararası kuruluş, çevresel bozulmayı önlemek amacıyla zirveler, sözleşmeler ve eylem planları geliştirmiştir. Stockholm Konferansı (1972) ile başlayan bu süreç, Rio Zirvesi (1992), Kyoto Protokolü (1997) ve Paris Anlaşması (2015) gibi dönüm noktalarıyla devam etmiş; çevre konuları artık yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve siyasi bir gündem hâline gelmiştir.

Türkiye, bu uluslararası çevre yönetişimi sürecine çeşitli evrelerde dâhil olmuş ve zamanla artan bir farkındalıkla çevre alanındaki iş birliklerini benimsemiştir. 1970’li yıllarda çevreyle ilgili sözleşmelere daha çok gözlemci ya da izleyici olarak yaklaşan Türkiye, 1980’lerden itibaren çevreyi bir kamu politikası alanı olarak tanımaya başlamış; 1990’lı yıllarda ise Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), Biyolojik Çeşitlilik, Bern ve Ramsar gibi çok sayıda uluslararası sözleşmeye taraf olmuştur.

Türkiye’nin katkısı yalnızca taraf olma düzeyinde sınırlı kalmamış, aynı zamanda bu sözleşmelerin iç hukukla uyumlu hâle getirilmesi, kurumsal yapıların yeniden düzenlenmesi, mevzuatın Avrupa Birliği standartlarına yakınlaştırılması ve ulusal strateji belgeleri oluşturulması gibi çok yönlü politikalarla desteklenmiştir. Örneğin, Bern Sözleşmesi ile biyolojik çeşitlilik korunmuş; CITES ile yasa dışı hayvan ve bitki ticaretine yönelik yaptırımlar uygulanmış; Ramsar Sözleşmesi ile sulak alanlar özel statüye kavuşturulmuştur (Bowman vd., 2010; Reeve, 2006; Bridgewater ve Kim, 2021).

Türkiye, bazı önemli çevre zirvelerine ev sahipliği de yapmıştır. Örneğin, 1996 İstanbul HABITAT II Konferansı, sürdürülebilir kentleşme ve insan yerleşimleri konusunda Türkiye’nin yalnızca taraf değil, aktif bir platform sağlayıcı olarak öne çıktığı bir süreç olmuştur. 2000’li yıllarda Avrupa Birliği ile yürütülen uyum süreci kapsamında, özellikle Çevre Faslı kapsamındaki düzenlemeler Türkiye’nin çevresel kurumsallaşmasını derinleştirmiştir. Ancak bu katkıların niteliği konusunda zaman zaman eleştiriler de söz konusudur. Türkiye, bazı sözleşmelere gecikmeli olarak taraf olmuş örneğin Kyoto Protokolü’ne 2009’da; bazılarını ise sadece imzacı konumunda kalmıştır örneğin Aarhus Sözleşmesi gibi. Bu durum, Türkiye’nin çevre politikalarında yer yer politik kararlılık eksikliği ve uygulama boşlukları yaşadığını da göstermektedir.

Türkiye’nin uluslararası çevre sözleşmelerine katılımı ve katkısı, zaman içinde gözlemciliikten aktif katılımcılığa, bireysel önlemlerden stratejik politika üretimine doğru evrilmiştir. 2021’de Paris Anlaşması’nın onaylanması ve 2053 net sıfır hedefinin açıklanması, bu dönüşümün en güncel ve kapsamlı örneklerinden biridir. Günümüzde Türkiye, yalnızca çevre korumayı değil,

aynı zamanda yeşil büyüme, döngüsel ekonomi ve iklim değişikliğiyle mücadele gibi alanları da içeren daha bütüncül bir çevre politikası inşa etme çabasıdır.

Tablo 2: Türkiye'nin Çevre Politikaları Kurumsal Dönüşüm Süreci

Yıl	Kurumsal Değişim	Açıklama
1983	Çevre Genel Müdürlüğü	Çevre politikalarının ilk kurumsal yapısı olarak kuruldu. Çevre politikalarına yönelik kurumsal altyapı oluşturulmaya başlandı.
1991	Çevre Bakanlığı	Çevre Genel Müdürlüğü'nün Bakanlık seviyesine yükseltilmesiyle, çevre politikalarına daha güçlü bir kurumsal yapı sağlandı.
2003	Çevre ve Orman Bakanlığı	Çevre ve Orman Bakanlığı kurularak, çevre politikalarına orman ve doğal kaynak yönetimi de entegre edildi. Bu dönemde çevre ve doğal kaynakların korunması daha kapsamlı bir çerçevede ele alındı.
2011	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Çevre politikalarına şehircilik ve kentsel dönüşüm çalışmaları da dahil edildi. Bu birleşme, çevre politikalarının kentsel gelişimle entegrasyonunu sağladı.
2021	Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	İklim değişikliği ile mücadele, çevre politikalarının merkezine oturdu. Bu adım, Türkiye'nin çevre politikalarındaki paradigma değişikliğini ve küresel iklim hedeflerine entegrasyonu yansıttı.

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2025.

Tablo 2'ye göre; Türkiye'nin çevre politikalarının gelişim süreci hem ulusal ihtiyaçlara hem de uluslararası dinamiklere bağlı olarak şekillenmiştir. 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı, çevre sorunlarının ilk kez küresel ölçekte tartışıldığı ve çevresel farkındalığın dünya genelinde arttığı bir dönüm noktasıdır. Türkiye, bu konferansın etkisiyle çevre sorunlarını daha sistematik şekilde ele almaya başlamıştır.

1983 yılında Çevre Bakanlığı'nın kurulması, çevre yönetiminin kurumsallaşması adına atılmış önemli bir adımdır. Bu gelişme, çevresel sorunların kamu politikası düzeyinde tanınmaya başladığını ve çevresel düzenlemelerin devlet mekanizmasına entegre edildiğini göstermektedir.

2004 yılı ise Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecinde önemli bir dönüm noktasıdır. AB müktesebatına uyum çerçevesinde, çevre mevzuatında kapsamlı düzenlemeler yapılmış ve ulusal kalkınma planlarına çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri dahil edilmiştir. Bu dönem, çevresel yönetim açısından hem hukuki hem de stratejik düzeyde önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir.

2018 yılında başlatılan Sıfır Atık Projesi, ulusal ölçekte çevre yönetiminin sahaya yansıyan en güncel örneklerinden biridir. Atıkların azaltılması, geri dönüşüm ve kaynak verimliliği konularında kamuoyunda farkındalık yaratılmış; kamu kurumları ve özel sektör bu uygulamalara dâhil edilmiştir.

Son olarak, 2021 yılında Türkiye'nin Paris Anlaşması'nı onaylaması, iklim değişikliği ile mücadelede küresel sorumluluğun benimsendiğini ve bu doğrultuda iklim politikalarının kalkınma planlarına yansıtıldığını göstermektedir. 12. Kalkınma Planı'nda iklim değişikliği, sürdürülebilirlik ve düşük karbonlu kalkınma başlıkları daha görünür hâle gelmiştir.

Kurumsal evrim, Türkiye'de çevre politikasının zamanla karmaşıklaşan doğasını ve diğer sektörlerle entegrasyon gereksinimini yansıtır. Özellikle "iklim değişikliği"nin kurumsal adla anılması 2021 sonrası paradigma değişimine işaret eder.

2.3. Planlı Kalkınma Anlayışı

Türkiye’de planlama düşüncesi, 1930’lu yıllarda hazırlanan sanayi planları ile şekillenmeye başlamış ve bu süreç, Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kurulmasıyla kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. DPT’nin kurulmasından günümüze kadar geçen süreçte düzenli olarak Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Literatürde genel kabul gören yaklaşıma göre kalkınma planları üç ana dönemde ele alınmaktadır. Birinci dönem; temel ekonomik perspektifler açısından 1929 Büyük Buhran’ın etkisiyle başlayan ve İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına kadar süren devletçi politikalar ile karakterize edilen, 1946-1958 yılları arasında ise özel sektöre öncelik veren bir yapıya dönüşen 1960 öncesi dönemi kapsamaktadır. İkinci dönem ise, 1960-1980 yılları arasında ithal ikameci politikaların benimsendiği ve kalkınmanın devlet eliyle, planlı bir şekilde gerçekleştirileceği anlayışının hâkim olduğu dönemdir. Üçüncü dönem ise 1980 sonrası dönemi ifade etmekte olup, bu süreçte sanayileşme stratejisinde yapısal bir değişim yaşanmış ve bu dönüşüm kalkınma planlarına da yansımıştır. Bu dönemde piyasa mekanizmalarının öne çıkarıldığı, ihracata dayalı büyüme stratejilerinin benimsendiği ve planlamanın yönlendirici niteliğe dönüştüğü görülmektedir (Takım, 2011).

Türkiye’de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında çevre politikası konusunda çok fazla bir şey yapıldığı söylenemez. Bu noktada savaştan yeni çıkmış bir ülkenin önceliği çevre politikaları değil ülkenin yeniden inşa edilmesi olmuştur. 1961 anayasasına kadar çıkarılan çeşitli düzenlemelerle çevre konusuna değinildiği görülmektedir. Fakat 1961 Anayasası ile birlikte planlı kalkınma anlayışına geçilmiş; kalkınma ve sanayileşme gibi temel konularda bir plan çerçevesinde hareket edilmesi anlayışı kabul edilmiştir.

1961 Anayasası ile birlikte, “Sosyal ve Ekonomik Hükümler” başlığı altında devlete kalkınma planları hazırlama görevi verilmiş ve bu suretle ekonomide kamu kesimine anayasal düzeyde ayrı bir yer tahsis edilmiştir (Hazine, 2003). Bu düzenleme ile planlama anlayışı anayasal bir zorunluluk haline gelmiş, devletin ekonomik yaşama müdahalesi kurumsallaşmıştır. Anayasa ile getirilen bu yaklaşım doğrultusunda, kamu iktisadi teşebbüslerine (KİT) belirli görev ve sorumluluklar yüklenmiş, iktisadi ve sosyal hayata planlama düşüncesi yön vermeye başlamıştır. Planların hazırlanması ve uygulanması sürecinde merkezi bir rol üstlenmek üzere ise Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur (Kuyucuklu, 1993).

3. YÖNTEM

Çalışmanın yöntemi olarak nitel araştırma desenine uygun biçimde doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Türkiye’nin 1963–2024 yılları arasında uyguladığı kalkınma planları kapsamındaki çevre politikalarının gelişimini analiz etmek amacıyla, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan başlayarak On İkinci Kalkınma Planı’na kadar olan tüm plan belgeleri sistematik olarak incelenmiştir. Verilerin analizinde nitel içerik analizi yöntemi kullanılmış; çevreye ilişkin hedef, strateji, söylem ve politika ifadeleri tematik başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bu analiz yoluyla çevre politikalarının zaman içindeki söylemsel değişimi, önceliklendirme düzeyi ve kalkınma hedefleriyle olan ilişkisi ortaya konulmuştur. Ayrıca planlar arasında süreklilik arz eden yapılar ile kırılma noktaları da değerlendirilerek çevre politikalarının tarihsel gelişimi bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır.

4. PLANLI DÖNEMDEN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYA: KALKINMA PLANLARINDA ÇEVRE OLGUSUNUN İZİNDE

1963-1967 dönemini kapsayan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevreye dair doğrudan bir politika yaklaşımı olmamakla birlikte, “Sosyal Kalkınma ve Gelişme” ile “Tarım ve Endüstriyel

Üretim" başlıkları altında çevre ile ilişkili bazı dolaylı unsurlara yer verilmiştir (Egeli, 1996). Bu nedenle, plan döneminde çevreye doğrudan odaklanıldığını söylemek güçtür (Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963).

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) ile birlikte çevre alanı planlamaya dâhil olmaya başlamıştır. Bu dönemde sanayileşme ve kentleşmenin etkileri ile çevre sorunları özellikle kentlerde görünür hale gelmiştir. Aynı dönemde uluslararası alanda Roma Kulübü raporları ve 1972 Stockholm Çevre Konferansı'nın yarattığı kamuoyu baskısı Türkiye'yi de etkilemiş ve çevre duyarlılığı kalkınma planlarına yansımıştır (Görmez, 2010; İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968).

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)'nda, büyük yerleşim alanlarında çevre kirliliğinin ortaya çıktığı ve bu durumun çevre sağlığı açısından ciddi bir sorun haline geldiği belirtilmiştir. Bu çerçevede, çevre sorunlarının etkin bir şekilde yönetilebilmesi için özerk bir çevre örgütünün kurulması gerekliliği vurgulanmıştır (Bozkurt, 2010). Söz konusu plan dönemiyle birlikte, çevre politikaları ilk kez ulusal bir boyut kazanmıştır (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973).

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) döneminde çevre sorunlarının büyük kentlerde çevre sağlığını tehdit eder boyuta ulaştığına dikkat çekilmiştir. Bu nedenle, özerk bir çevre örgütünün kurulması gerektiği vurgulanmış, bu gelişme çevre politikalarının ulusal bir nitelik kazandığını göstermiştir (Bozkurt, 2010). Aynı planın "Bölgesel Gelişme ve Yerleşme" başlığı altında, çevre sorunlarının sanayileşme ve kalkınma süreçlerinden ayrı değerlendirilemeyeceği belirtilmiş ve kamuoyunda çevre bilincinin oluşmaya başladığı ifade edilmiştir (Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979). Planın "Temel Politikalar" başlığı altında, kentleşme, tarımda çağdaşlaşma ve sanayileşme süreçlerinde çevrenin korunmasının gerekliliği vurgulanmış; bu plan önceki dönemlere kıyasla hem onarıcı hem de önleyici çevre politikalarını içermesi bakımından öne çıkmıştır (Bozkurt & Kaman, 2018).

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) ile birlikte "Sosyal Hedef ve Politikalar" başlığı altında çevre sorunlarına daha sistematik biçimde yer verilmiş, çevre temizliğinin sağlanması amacıyla uygulanacak politikalar tanımlanmıştır. Plan, doğal afetler, şehirleşme ve erozyon gibi faktörlerin çevre kirliliğine neden olduğu; tarımda modernleşme ve sanayileşme süreçlerinin çevre sorunlarını artırdığı yönünde değerlendirmelere yer vermiştir (Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985).

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1990-1994) "Sosyal Hedef, İlke ve Politikalar" bölümünde "Çevre ve Yerleşme" başlığı altında çevreye ilişkin ilke ve politikalara daha geniş şekilde yer verilmiştir. Bu kapsamda doğal kaynakların insan sağlığına zarar vermeyecek biçimde yönetilmesi, gelecek kuşaklara sağlıklı bir çevre bırakılması temel ilke olarak benimsenmiştir (Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990). Bu plan, çevre sorunlarına en kapsamlı biçimde yaklaşan ilk plan olma özelliğini taşımaktadır.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000), "Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi" başlığı altında sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çevre politikalarının temel stratejisi olarak kabul edilmiştir (Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996).

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) ise çevresel mevcut durumu değerlendirmiş ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik kurumsal ve mevzuat düzeyinde ilerlemeler kaydedildiğini belirtmiştir. Bu dönemde Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) hazırlanmış; çevre yönetiminin ekonomik araçlarla sosyal ve ekonomik politikalarla bütünleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Ayrıca, çevre yönetimi uygulamalarında Avrupa Birliği (AB) normlarıyla uyum sağlanmasına yönelik hedefler belirlenmiştir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000).

IX. Kalkınma Planı (2007-2013), önceki planlardan farklı olarak yedi yıllık bir süreci kapsamış ve hazırlık aşamasında Çevre Özel İhtisas Komisyonu tarafından stratejik yönelimleri içeren bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor, çevre yönetiminin kurumsallaştırılması, doğal kaynakların korunması ve bu kaynaklara adil erişimin sağlanması gibi stratejik hedefler belirlemiştir. Planın temel ilkelerinden biri kültürel ve doğal varlıklar ile çevrenin gelecek kuşakları dikkate alarak korunmasıdır. “Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi” başlığı altında çevresel değerlendirmelere geniş yer verilmiştir (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2007).

X. Kalkınma Planı’nda (2014-2018), “Yaşanabilir Mekânlar ve Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında şehirleşmenin dengeli biçimde yönetilmesi, herkesin sağlıklı ve güvenli konut ihtiyacının karşılanması, kırsal alanların ve yerel ekonomilerin güçlendirilmesi gibi hedeflere yer verilmiştir. Plan, gelecek nesiller için sürdürülebilir bir çevre ve kalkınma yaklaşımını benimsemiş; çevresel, ekonomik ve sosyal politikaların bütüncül biçimde uyumlaştırılmasının önemini vurgulamıştır (Onuncu Kalkınma Planı, 2014).

XI. Kalkınma Planı (2019–2023), Türkiye’nin çevresel politikalarının kalkınma stratejilerine entegre edilmesi açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. Bu planla birlikte çevre, kalkınma vizyonunun ayrılmaz bir parçası olarak ilk kez sistematik biçimde yer almıştır. Plan, iklim değişikliğiyle mücadeleyi stratejik bir öncelik olarak belirlemiş, bu kapsamda sürdürülebilirlik odaklı kalkınma hedeflerine yönelmiştir. Politika araçları arasında “yeşil finansman” ve “karbon izleme” gibi çevresel etkilerin ekonomik boyutunu dikkate alan mekanizmalar ön plana çıkmıştır. Ayrıca, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşviki ve atık yönetimi gibi alanlarda uygulamaya dönük hedefler içeren plan, Türkiye'nin uluslararası çevre taahhütleriyle uyumlu bir politika çerçevesi sunmuştur (On Birinci Kalkınma Planı, 2019).

XII. Kalkınma Planı (2024–2028)’nda ise; “Yeşil Kalkınma Devrimi” ve Avrupa Birliği Yeşil Mutabakatı ile uyumlu politikaları önceliklendirerek çevresel sürdürülebilirliği kalkınma yaklaşımının merkezine yerleştirmiştir. Bu plan döneminde, çevresel sürdürülebilirlik ana tema olarak benimsenmiş; doğa temelli çözümler, iklim dirençli şehirler, karbon nötr kalkınma ve çevre dostu teknolojilere geçiş gibi alanlarda somut hedefler tanımlanmıştır. Aynı zamanda, yeşil finansman araçlarının geliştirilmesi ve kurumsal karbon ayak izinin azaltılmasına yönelik mekanizmaların güçlendirilmesi öngörülmektedir. XII. Plan, çevresel duyarlılığın sadece bir sektör politikası değil, tüm kamu ve özel sektör faaliyetlerini yönlendiren bütüncül bir kalkınma paradigması haline geldiğini göstermektedir (On İkinci Kalkınma Planı, 2024).

Tablo 3: Türkiye’de Çevre Politikalarının Kalkınma Planları Çerçevesinde Kronolojik Gelişimi (1963–2024)

Yıl / Dönem	Plan	Ulusal Gelişme / Atılım	Kurumsal / Mevzuat Değişikliği	Politika Yaklaşımı	Açıklama
1963– 1967	1. BYKP	Planlı kalkınma dönemi başladı	Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kuruldu	Büyüme ve sanayileşme odaklı	Türkiye'nin ilk kalkınma planı ile birlikte planlı ekonomi anlayışı benimsenmiştir. Çevre, ekonomik büyüme hedeflerinin dışında bırakılmış, sanayi ve altyapı öncelikli olmuştur. Doğa, insanın hizmetine sunulan bir kaynak olarak ele alınmıştır.
1968– 1972	2. BYKP	Kalkınma hedefleri çeşitlendi	-	Sektörel derinleşme ve tarım-sanayi dengesi	İkinci plan döneminde de çevre politikaları yer almamıştır. Bu dönemde daha çok sektörel yatırımlara odaklanılmış, kırsal kalkınma ve altyapı geliştirme öncelikli alanlar arasında yer almıştır.
1973– 1977	3. BYKP	Yoğun sanayileşme ve altyapı yatırımları	-	Kırdan kente göç odaklı politika	Çevresel etkiler tartışılmadan hızlı sanayileşmeye devam edilmiştir. Kentleşme olgusu görünür hâle gelmiş ancak çevre yine bağımsız bir politika alanı olarak ele alınmamıştır. Kent planlamasında sosyal ihtiyaçlardan çok ekonomik çıkarlar ön plandadır.
1979– 1983	4. BYKP	Kentleşme ve şehirleşmenin sosyal etkileri gündemde	-	Kent sorunları ve altyapı iyileştirme	Çevre ilk kez “kentleşmenin bir sonucu” olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Gecekondu, altyapı yetersizliği ve ulaşım gibi sorunlarla birlikte çevresel bozulma gündeme gelmiştir. Yine de bütüncül bir çevre politikası geliştirilememiştir.
1985– 1989	5. BYKP	Sanayileşmenin çevreye etkileri tartışılmaya başlandı	1983: Çevre Genel Müdürlüğü kuruldu	Teknik çevre yönetimi söylemi gelişti	Bu dönemde çevre, merkezi idarede kurumsal bir çerçeveye kavuşmuştur. Çevre Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile birlikte çevreyi düzenleyici ilk teknik belgeler, çevre kirliliği sınıflandırmaları ve mevzuat altyapısı oluşturulmuştur.
1990– 1994	6. BYKP	Rio Zirvesi'nin etkisiyle sürdürülebilirlik tartışmaları başladı	Türkiye, Rio 1992'ye taraf oldu	Sürdürülebilir kalkınma söylemi ilk kez yer aldı	Türkiye'nin uluslararası çevre rejimlerine katılımı hızlanmış ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ulusal belgelerde yer almaya başlamıştır. Bu dönem, çevreye dair politika belgelerinde kavramsal dönüşümün yaşandığı ilk aşamadır.
1996– 2000	7. BYKP	Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) uygulamaları arttı	1993: ÇED Yönetmeliği yürürlüğe girdi	Hukuki çevre denetimi	ÇED yönetmeliği ile birlikte çevreye zarar verebilecek yatırımların denetlenmesi amacıyla yasal bir çerçeve oluşturulmuştur. Yatırımların planlanması aşamasında

					çevresel etkilerin dikkate alınması ilk kez yasal zorunluluk hâline gelmiştir.
2001–2005	8. BYKP	Deprem sonrası çevre ve afet ilişkisinin önemi arttı	2001: Çevre Kanunu revize edildi	Afet risk yönetimi ile çevre güvenliği bütünleşti	Marmara Depremi sonrası çevresel riskler afet riskiyle birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Bu dönemde Avrupa Birliği üyelik süreciyle birlikte çevre mevzuatı reformu gündeme gelmiştir.
2007–2013	9. BYKP	AB çevre faslı açıldı (2009)	AB'ye uyumlu çevre mevzuatı geliştirildi	Mevzuat temelli çevre uyum politikası	Türkiye, AB çevre müktesebatına uyum için birçok direktifi iç hukukuna aktarmıştır. Emisyon denetimi, atık su yönetimi, hava kalitesi gibi alanlarda yasal düzenlemeler yapılmıştır.
2014–2018	10. BYKP	Çevre politikaları mekânsal planlamaya entegre edildi	2011: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kuruldu	Entegre çevre ve şehircilik planlaması	Çevre yönetimi daha kapsamlı bir hâl alarak kentsel dönüşüm süreçleriyle ilişkilendirilmiştir. Kurumsal kapasite artırılmış ve şehirleşme ile çevre koruma süreçleri bütüncül olarak ele alınmaya başlanmıştır.
2019–2023	11. KP	Sıfır Atık Projesi devreye alındı	Atık yönetimi mevzuatı yeniden düzenlendi	Kaynak temelli sürdürülebilirlik ve döngüsel ekonomi	Türkiye'nin çevre politikasında ilk kez toplumsal farkındalık kampanyaları geniş kitlelere ulaşmıştır. Döngüsel ekonomi anlayışı yerleşmeye başlamış, çevre yalnızca teknik değil sosyal boyutlarıyla da ele alınmıştır.
2024–2028	12. KP	Yeşil Kalkınma Devrimi ilan edildi	2021: Yeşil Mutabakat Eylem Planı yürürlüğe girdi	Karbonsuz kalkınma, yeşil dönüşüm	2053 Net Sıfır Karbon hedefi doğrultusunda kapsamlı bir yapısal dönüşüm hedeflenmiştir. Enerji, ulaşım, sanayi ve tarım sektörlerinde yeşil dönüşüm stratejileri ortaya konmuştur. Kalkınma planlarının ana teması ilk kez doğrudan çevresel sürdürülebilirlik olmuştur.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur. BYKP: Beş Yıllık Kalkınma Planı, KP: Kalkınma Planı.

Türkiye'nin kalkınma planlarında çevreye bakış açısı, zaman içinde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. İlk kalkınma planlarında (1963–1977) çevreye dair doğrudan bir politika yer almazken, doğa daha çok ekonomik büyüme ve sanayileşmenin bir girdisi olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde çevre, sınırsız ve kontrolsüz kullanılabilir bir kaynak olarak görülmüş; çevresel sürdürülebilirlik kaygısı henüz politika gündemine girmemiştir.

1970'li yılların sonlarına doğru çevresel sorunlar tanımlanmaya başlanmış, özellikle sanayi atıkları ve kentsel büyümenin getirdiği hava ve su kirliliği gibi sorunlara dikkat çekilmiştir. 1978'de Çevre Sağlığı Dairesi'nin kurulması ve 1983'te Çevre Kanunu'nun çıkarılmasıyla çevre yönetimi kurumsal ve yasal bir zemin kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte çevre, ilk kez kamu politikalarının bir parçası hâline gelmiştir.

1990'lı yıllarda Rio Zirvesi'nin etkisiyle “sürdürülebilir kalkınma” kavramı kalkınma planlarına girmiş ve Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) gibi araçlarla çevresel koruma daha sistematik hâle getirilmiştir. 2000'li yıllarla birlikte Avrupa Birliği üyelik süreci, Türkiye'nin çevre

politikalarının gelişiminde belirleyici bir unsur olmuştur. AB mevzuatına uyum amacıyla çıkarılan strateji belgeleri ve çevre faslı kapsamındaki düzenlemeler sayesinde çevresel standartlar yükseltilmiş ve çevre planlaması daha bütüncül bir yapıya kavuşmuştur.

2007 sonrası dönemde iklim değişikliği, yenilenebilir enerji, karbon salımı azaltımı ve ekosistem hizmetlerinin korunması gibi küresel çevre sorunları kalkınma planlarına entegre edilmeye başlanmıştır. Özellikle 10. ve 11. Kalkınma Planları ile birlikte sürdürülebilirlik, çevresel risklerin yönetimi ve sıfır atık gibi temalar ön plana çıkmıştır.

12.Kalkınma Planı (2024–2028) ise Türkiye’nin çevresel politikalarında yeni bir evreye işaret etmektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatına uyum, iklim dirençli şehirler, yeşil finansman ve doğa temelli çözümler gibi ileri çevresel politika araçları planın merkezine yerleştirilmiştir. Bu gelişme, Türkiye’nin çevresel sürdürülebilirliği yalnızca ulusal bir mesele değil, aynı zamanda küresel sorumluluk ve rekabet unsuru olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Türkiye’de çevre politikalarının tarihsel gelişimini, 1963–2024 yılları arasında hazırlanan kalkınma planları çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Planlı kalkınma anlayışının başlangıcından günümüze kadar geçen altmış yılı aşkın sürede, kalkınma planları hem ekonomik hem sosyal hem de çevresel hedef ve stratejilerin şekillendiği temel politika belgeleri olmuştur. Bu çerçevede çalışmada, kalkınma planlarında çevreye dair yer verilen başlıklar, temalar, politika ifadeleri ve stratejik yönelimler doküman analizi yöntemiyle sistematik biçimde taranmış; nitel içerik analizi tekniğiyle dönemsel değişim ve dönüşümler ortaya konulmuştur.

Analiz sonuçları, Türkiye’nin kalkınma planlarında çevreye ilişkin yaklaşımının zamanla büyük bir evrim geçirdiğini göstermektedir. 1960’lı ve 1970’li yıllarda çevre, kalkınma belgelerinde doğrudan ele alınmayan, dolaylı olarak “tarım”, “sağlık” veya “altyapı” gibi başlıklar altında yer bulan bir unsur olmuştur. Bu dönemde ekonomik büyüme ve sanayileşme öncelikleri, çevresel hassasiyetlerin önüne geçmiş, çevre daha çok sınırsız ve kontrolsüz kullanılabilir bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. 1970’li yılların sonunda uluslararası çevre farkındalığının artması ve Stockholm Konferansı’nın etkileriyle, Türkiye’de de çevre konuları kamu politikalarında sınırlı da olsa görünürlük kazanmaya başlamıştır.

1980’li yıllarla birlikte Türkiye’de çevreyle ilgili kurumsallaşma süreci başlamış; 1983 yılında Çevre Genel Müdürlüğü’nün kurulması, ardından 1991’de Çevre Bakanlığı’na dönüştürülmesi, çevrenin artık ayrı bir politika alanı olarak kabul edildiğini göstermiştir. 1982 Anayasası’nın 56. maddesi ile çevrenin korunması hem devletin hem bireylerin ortak sorumluluğu hâline getirilmiş, 1983 tarihli Çevre Kanunu ile çevreye dair temel ilkeler ve düzenlemeler ortaya konmuştur. Bu dönemde kalkınma planlarında da çevre daha net ve somut başlıklar altında yer almaya başlamış; çevre kirliliği, kentleşmenin etkileri, doğal kaynakların korunması gibi konular doğrudan ifade edilmiştir.

1990’lı yıllar, Türkiye’nin çevre politikalarında “sürdürülebilir kalkınma” anlayışının yerleştiği dönem olmuştur. Bu dönemde Rio Zirvesi gibi uluslararası gelişmelerin etkisiyle çevresel sürdürülebilirlik kavramı plan belgelerinde ilk kez kullanılmaya başlanmış, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) gibi araçlarla çevre yönetimi daha sistematik ve yasal temellere dayandırılmıştır. Kalkınma planlarında çevrenin korunması yalnızca bir “görev” değil, kalkınmanın bir ön koşulu olarak ele alınmaya başlamıştır.

2000'li yıllar itibarıyla Avrupa Birliği ile yürütülen üyelik süreci, Türkiye'de çevre politikalarının yeniden yapılandırılmasında belirleyici olmuştur. AB Çevre Faslı'nın açılmasıyla birlikte çevre mevzuatı önemli ölçüde güncellenmiş; çevre yönetimi konusunda kurumsal kapasite artırılmış ve kalkınma planlarına AB normları entegre edilmiştir. Bu dönemde çevresel sürdürülebilirlik, doğal varlıkların korunması, çevre bilincinin artırılması ve çevre eğitimi gibi konular daha kapsamlı şekilde planlarda yer bulmuştur.

2010 sonrası dönem, Türkiye'nin çevre politikalarında uygulamaya dönük stratejilere yöneldiği bir evre olarak dikkat çekmektedir. Sıfır Atık Projesi, karbon izleme sistemleri, yeşil finansman ve yenilenebilir enerjiye geçiş gibi somut uygulamalar bu dönemin öne çıkan politika araçlarıdır. 2015 Paris Anlaşması'nın küresel etkisi, Türkiye'ye de yansımış ve 2021 yılında Paris Anlaşması'nın TBMM tarafından onaylanması ile birlikte iklim değişikliğiyle mücadele ulusal kalkınma vizyonunun temel bileşenlerinden biri hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, kurumsal yapılara da yansımış ve 2021 yılında Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı kurulmuştur.

2024–2028 dönemini kapsayan On İkinci Kalkınma Planı ise Türkiye'nin çevre politikaları tarihinde yeni bir safhaya işaret etmektedir. Bu planla birlikte "Yeşil Kalkınma Devrimi" ana tema olarak benimsenmiş; doğa temelli çözümler, döngüsel ekonomi, iklim dirençli şehirler, karbon nötr kalkınma gibi ileri çevresel politika araçları planın merkezine yerleştirilmiştir. Plan yalnızca çevre sektörüne değil, kamu ve özel sektörün tüm alanlarına sürdürülebilirlik perspektifini taşımayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Türkiye'nin çevre politikalarının kalkınma planları üzerinden geçirdiği dönüşümü dönemsel, kavramsal ve uygulama düzeyinde ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, çevrenin kalkınma belgelerinde giderek artan bir öneme sahip olduğunu, çevre politikalarının ise söylem düzeyinden stratejik ve uygulamaya dönük bir yapıya evrildiğini göstermektedir. Ancak, kalkınma planlarında çevreyle ilgili ifadeler artan oranda yer verilmesine rağmen, bu politikaların sahada ne ölçüde hayata geçirilebildiği, uygulamadaki başarı düzeyi ve kurumsal kapasitenin yeterliliği gibi konular hâlen önemli bir tartışma alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, ilerleyen çalışmalarda kalkınma planlarındaki çevresel politikaların uygulama sonuçlarına ve etki analizlerine odaklanmak, çevre yönetimi alanındaki başarı ve eksikliklerin daha somut biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Bozkurt, Y. (2010). *Avrupa birliğine uyum sürecinde Türkiye'de çevre politikalarının dönüşümü*. Ekin Yayınevi.
- Bridgewater, P., Kim, R.E. (2021). The Ramsar Convention on Wetlands at 50. *Nat Ecol Evol* 5, 268–270 <https://doi.org/10.1038/s41559-021-01392-5>.
- Bozkurt, Y.& Kaman, D. (2018). *Yerel yönetimler perspektifinde Türkiye'de çevre politikaları*. Ekin Yayınevi.
- Bowman, M., Davies, P., & Redgwell, C. (2010). The Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats. In *Lyster's International Wildlife Law* (pp. 297–345). chapter, Cambridge: Cambridge University Press.
- Budak, S. (2000). *Avrupa birliği ve Türk çevre politikası*. Büke Yayınları.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2025, Mart 24). Tarihçe. <https://csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012>.

- Egeli, G. (1996). *Avrupa birliği ve türkiyede çevre politikaları*. Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Görmez, K. (2010). *Çevre sorunları*. Nobel Kitap Dağıtım A.Ş.
- Görmez, K. (2003). *Çevre sorunları ve Türkiye*. 3. Baskı, Gazi Kitabevi.
- Keleş, R (1993). *Kent ve siyaset üzerine yazılar (1975-1992)*. İula-Emme.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. (1993). *Çevrebilim*. İmge Kitabevi.
- Kuyucuklu N. (1993). *Türkiye iktisadı*. Filiz Kitabevi.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Odak Yayınevi.
- Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında uygulanan kalkınma planlarında maliye politikaları. *Maliye Dergisi*, Sayı 160 Ocak -Haziran 2011. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/008-1.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). I. Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). II. Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/ikinci_Bes_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). III. Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Yeni-Strateji-ve-Kalkinma-Plani_Ucuncu-Bes-Yil_1973_1977.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Dorduncu-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani_1979_1983.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). V. Beş Yıllık Kalkınma Planı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf>.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Uzun_Vadeli_Strateji_ve_Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). IX. Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2025/03/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani_2007-2013.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). X. Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf.

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). XI. Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2025, Mart 23). XII. Kalkınma Planı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf.
- Uslu, İ. (1995). *Çevre sorunları*. İnsan Yayınları.
- Yıldız, K., Sipahioğlu, Ş. & Yılmaz, M. (2005). *Çevre bilimi ve eğitimi*. Seçkin Kitabevi.